

5. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда / Э. Дюркгейм ; [пер. с франц.]. – М. : Канон, 1996. – 432 с.

6. Петровська І. Р. Громадянська ідентичність: теоретико-методологічні основи соціально-психологічного аналізу/ І. Р. Петровська // Психологія і особистість. – 2017. – № 1(11)53. – Режим доступу <https://zenodo.org/record/260176#.X7o0GXAzYps>

7. Соціологічні виміри громадянського суспільства в Україні / за наук. ред. О. Резніка. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2019. – 288 с.

УДК 342.26(477.6-074)

Трофименко А.В.

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНОЇ ТЕРИТОРІЇ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

За шість років російської агресії відбулося масштабне оновлення українського законодавства, спричинене військовими діями та фактичною втратою контролю державних органів влади над окремими територіями, потужним інформаційним впливом з боку агресора, як на українську, так і на міжнародну аудиторію, появою нових категорій громадян України (внутрішньо переміщенні особи та учасники АТО/ООС) тощо. Ключове місце серед нових термінів, введених до українського правового поля з 2014 року, посідає «тимчасово окупована територія», що обумовлює значний науковий інтерес до визначення цього поняття в законодавстві України, встановлення основних нормативно-правових документів, що визначають та регулюють правовий режим функціонування такої території. Це обумовило мету представленого дослідження – встановити основні правові засади функціонування

Базовим нормативно-правовим документом, що визначає це поняття, встановлює правовий режим тимчасово окупованої території та окреслює засади захисту прав і свобод громадян, що на ній проживають, є Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», прийнятий 15 квітня 2014 року. У преамбулі зазначеного закону зазначається: «перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав ... є окупацією частини території суверенної держави Україна...». Датою початку такої окупації закон встановлює 20 лютого 2014 року (Ст.1) [1].

Деталізує це визначення Стаття 3 цього закону, яка чітко окреслює цю територію: «тимчасово окупованою територією визначається: 1) сухопутна територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, внутрішні води України цих територій; 2) внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглої до узбережжя континентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України; 3) надра під територіями, зазначеними у пунктах 1 і 2 цієї частини, і повітряний простір над цими територіями» [1].

Після ухвалення Постанови Верховної Ради України № 254-VIII від 17 березня 2015 року як тимчасово окупована територія були визначені також «окремі райони, міста, селища і села Донецької та Луганської областей, в яких ... запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування, до моменту виведення усіх незаконних збройних формувань, російських окупаційних військ, їх військової техніки, а також бойовиків та найманців з території України та відновлення повного контролю України за державним кордоном України» [2].

Отже, першочергово це поняття застосовувалося виключно до АР Крим, а в 2015 році поширилося на окремі території Донецької та Луганської областей, але це було зроблено тільки на рівні підзаконних актів України та з використанням посилання на інший нормативно-правовий акт. На законодавчому рівні визначення тимчасово окупованою територією частини Донецької та Луганської областей відбулося тільки в 2018 році в Законі України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях». Стаття 1 цього закону визначає тимчасово окуповану територію, як «частину території України, в межах яких збройні формування Російської Федерації та окупаційна адміністрація Російської Федерації встановили та здійснюють загальний контроль, а саме: 1) сухопутна територія та її внутрішні води у межах окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей; 2) внутрішні морські води, прилеглі до сухопутної території, визначеної пунктом 1 цієї частини; 3) надра під територіями, визначеними пунктами 1 і 2 цієї частини, та повітряний простір над цими територіями» [3].

До фундаментальних принципів, на яких засновується правовий режим на цій території та особливий порядок забезпечення прав і свобод громадян України, слід зарахувати наступні:

- визначення тимчасової окупації з боку РФ як незаконної та такої, що не створює для неї жодних територіальних прав [3];
- ця територія є невід’ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України [1];
- введення тимчасового порядку організації місцевого самоврядування, діяльності органів місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей з метою створення умов для якнайшвидшої нормалізації обстановки, відновлення правопорядку, конституційних прав і свобод громадян тощо (ЗУ «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» від 16 вересня 2014 року) [4];
- заборона на проведення виборів та референдумів на тимчасово окупованій території поряд із захистом виборчих прав громадян, які там проживають, шляхом зміни місця голосування без зміни виборчої адреси, що встановлено в Законі України «Про Державний реєстр виборців» (Ст. 7) [5];
- введення особливого режиму перетину меж тимчасово окупованої території: в’їзд та виїзд осіб, переміщення товарів здійснюються через встановлені контрольні пункти за умови пред’явлення документа, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України, цей режим регулює Постанова КМУ «Про затвердження Порядку в’їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї» від 4 червня 2015 р. [6]; для в’їзду на тимчасово окуповані території у Донецькій та Луганській областях також необхідний спеціальний дозвіл, умови та порядок отримання якого встановлено в Наказі Першого заступника керівника антитерористичного центру при СБУ «Про затвердження Тимчасового порядку контролю за переміщенням осіб через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей» від 14 квітня 2017 року [7];
- гарантування соціального захисту всім громадянам України, що проживають на тимчасово окупованій території: права на зайнятість, на пенсійне забезпечення, загальнообов’язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту [1];
- відповідальність за порушення визначених Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина на тимчасово окупованій території покладається на Російську Федерацію як на державу-окупанта відповідно до норм і принципів міжнародного права [1];
- відповідальність за матеріальну чи нематеріальну шкоду, завдану Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, покладається на Російську Федерацію відповідно до принципів і норм міжнародного права [3].

Окремі питання правового режиму на тимчасово окупованій території також регулюються Кримінальним Кодексом, що встановлює відповідальність за порушення законів та звичаїв війни, зокрема за жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом (Ст. 438) [8], а також Кодексом України про адміністративні правопорушення, який у статтях 202 та 204-2 встановлює відповідальність за порушення прикордонного режиму, режиму в пунктах пропуску через державний кордон України, режимних правил у контрольних пунктах в’їзду – виїзду, порядку в’їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї [9].

Цікавим питанням функціонування правового режиму тимчасово окупованої території України є реєстрація актів цивільного стану. Згідно Закону України «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України» акти цивільного стану, що відбуваються на тимчасово окупованій території, підлягають державній реєстрації виключно на території, підконтрольній Україні, в судовому порядку [10]. При цьому у судовій практиці активно застосовують практику Міжнародного суду ООН, а саме його Консультативний висновок від 21 червня 1971 р., що містить «Намібійські винятки»: документи, видані окупаційною владою, суди повинні брати до уваги, якщо їх нехтування веде за собою серйозні порушення або обмеження прав громадян, розгляд судами таких документів не означає автоматичного визнання окупаційної влади [11]. Це положення застосовується в практиці і Європейського суду з прав людини.

Таким чином, чинне законодавство України у якості тимчасово окупованої території визначає частину території України, на якій здійснюють контроль збройні формування Російської Федерації та її окупаційна адміністрація. Правовий режим цієї території визначається низкою законів та підзаконних нормативно-правових актів, що розглядають її невід’ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України, але з огляду на фактичну відсутність державного контролю встановлено низку обмежень, зокрема в сфері порядку організації місцевого самоврядування, реалізації права на волевиявлення, на переміщення та перетин меж тимчасово окупованої території тощо. При цьому держава гарантує соціальний захист всім громадянам, що там проживають, надає права на зайнятість, на пенсійне забезпечення, загальнообов’язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту. Відповідальність за всі порушення прав і свобод людини і громадянина на тимчасово окупованій території та завдану шкоду згідно українського законодавства покладається на РФ як державу-окупанта.

Література

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 року. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1207-18/>.
2. Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями : Постанова Верховної Ради України № 254-VIII від 17 березня 2015 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254-viii>.
3. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18 січня 2018 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2268-19/page>.
4. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей : Закон України від 16 вересня 2014 року. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1680-18>.
5. Про Державний реєстр виборців : Закон України № 698-V від 22 лютого 2007 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16#Text>.
6. Про затвердження Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї : Постанова Кабінету Міністрів України № 367 від 4 червня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/367-2015-%D0%BF#Text>.
7. Про затвердження Тимчасового порядку контролю за переміщенням осіб через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей : Наказ Першого заступника керівника антитерористичного центру при Службі безпеки України № 222ог від 14 квітня 2017 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v222_950-17#Text.
8. Кримінальний Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
10. Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України : Закон України № 990-VIII від 4 лютого 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990-19#Text>.
11. Нестерович В. Ф. Верховенство права та забезпечення прав людини на тимчасово окупованих територіях Україн. Наукові записки НаУКМА. Серія: Юридичні науки. 2017. Том 200. С. 85–92. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12546/Nesterovych_Verkhovenstvo_prava.pdf.